

ГУМАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ІНТЕГРУЮЧИЙ ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Воронова Г.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті аналізується один із інтегруючих факторів, що обумовлює оптимізацію розвитку життєдіяльності людини в умовах трансформації українського суспільства, у якості якого, на думку автора, виступає гуманізація суспільного капіталу.

In the article the author analyzes one of integrating factors, that stipulates optimization of development of vital functions of man in the conditions of transformation of Ukrainian society; in opinion of author, humanizing of public capital comes forward as such a factor.

Ключові слова

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ, ГУМАНІЗАЦІЯ, СУСПІЛЬНИЙ КАПІТАЛ, ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ, ПОЛІТИЧНИЙ КАПІТАЛ, СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ, ДУХОВНИЙ КАПІТАЛ, СУКУПНИЙ РЕСУРС, ХАЗЯЇН СВОЄЇ ДОЛІ, СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС, ТРАДИЦІЇ.

Вступ

Сьогодні, в умовах трансформації українського суспільства, все більшого соціального значення набуває формування у наших співгромадян почуття хазяїна своєї долі. Адже людина, що індефікує себе із справжнім хазяїном, здійснюючи свою діяльність в тому чи іншому соціальному середовищі, буде проявляти інтерес не лише до кількісного зростання її результатів, а й до підвищення їх якісних показників, які б більшою мірою задовільнили потреби як самого хазяїна-виробника, так і інших людей, що забажають скористатися ними. Це ж, у свою чергу, може бути досягнуто шляхом вдосконалення попередніх, традиційних форм, прийомів, методів діяльності, заміни їх новими, а в решті-решт, - шляхом заміни діяльності життєдіяльністю, тобто діяльністю вищого рівня, тобто сукупністю відношень до природи і один до одного людей, що осмислюють необхідність сприяння розгортанню процесу раціонального перетворення оточуючого середовища в інтересах людини, необхідною умовою чого є збереження життя як найвищої цінності. Провідну роль в реалізації такої можливості покликана відігравати гуманізація суспільного капіталу.

Мета статті:

- розглянути характер взаємозв'язку суспільного капіталу і життєдіяльності людини;
- обґрунтувати вплив гуманізації суспільного капіталу на розвиток життєдіяльності людини;

- проаналізувати стан суспільного капіталу і його основних структуроутворюючих елементів в сучасному українському суспільстві;
- виявити основні напрямки гуманізації суспільного капіталу на етапі трансформації України.

Обґрунтування проблеми

Суспільний капітал виступає, з одного боку, як об'єктивний результат діяльності всіх попередніх поколінь того чи іншого суспільства, а з іншого боку, - як необхідна умова подальшого розвитку діяльності, в тому числі становлення такої її вищої форми, якою є життєдіяльність. Інакше кажучи, суспільний капітал і життєдіяльність перебувають у взаємозв'язку, який носить об'єктивний і необхідний характер. Цей зв'язок відіграє суттєву роль в становленні оптимального розвитку життєдіяльності. При цьому останній, тобто оптимальний розвиток життєдіяльності, можливий лише за умови стійкості зазначеного зв'язку, його повторюваності, збереженні кожним наступним поколінням людей, що приходять у життя. Тобто взаємозв'язок між суспільним капіталом і життєдіяльністю відповідає всім ознакам, притаманним закономірностям, може бути визначений у якості закономірності оптимального розвитку життєдіяльності.

Слід однак зазначити, що ця закономірність не є чимось таким, що, виникнувши одного разу, надалі забезпечує, так би мовити, автоматичне протікання оптимального розвитку життєдіяльності. Останнє потребує враховувати певні соціальні умови, стан суспільного капіталу, дії інших факторів, які, звичайно, змінюються в процесі розвитку суспільства. Зокрема, одним з таких факторів на сучасному етапі розвитку України, що перебуває у стані своєї трансформації, є гуманізація суспільного капіталу.

У даному випадку під гуманізацією суспільного капіталу ми розуміємо об'єктивно існуючу в тому чи іншому суспільстві можливість впливу соціальних суб'єктів на сукупний ресурс, створений діяльністю попередніх поколінь, який би, перебуваючи у користуванні нині діючих поколінь людей, все більшою мірою орієнтувався на суспільний інтерес - досягнення добробуту кожною людиною, створюючи, в такий спосіб, необхідні передумови для гармонійного розвитку людської особистості, соціально значимих здібностей людини.

Виступаючи у якості інтегруючого фактора оптимізації розвитку життєдіяльності людини, гуманізація суспільного капіталу сама обумовлюється гуманізацією його структуроутворюючих елементів - капіталів економічного, політичного, соціального і духовного. При цьому гуманізації економічного капіталу як інтегратору структури суспільного капіталу належить тут особлива роль.

Справді. Адже будь-які розмови про гуманізацію, скажімо, ресурсів політичних сил і політичних відносин, що забезпечують формування і розвиток системи державного устрою, тобто політичного капіталу, як і капіталів соціального і духовного, що склалися в суспільстві, так і залишаться тільки розмовами при незмінності стану економічного капіталу. Доступ до цих капіталів наших співгромадян в решті-решт буде залежати від того порівняно невеликого числа їх, у чиїх руках концентрується власність на основі знаряддя і засоби виробництва. Без доступу до цієї власності ані політик, ані інтелектуал не зможе достатньо повною мірою відчутти себе хазяїном своєї долі.

Звідси витікає висновок про те, що гуманізація економічного капіталу потребує в першу чергу вдосконалення структури власності на знаряддя і засоби виробництва, розширення, і при тому суттєвого, кола громадян України, що мають доступ до неї. При цьому, природно, не можна випускати з виду і сформовану необхідність перегляду арсеналу форм, способів, прийомів, методів володіння зазначеною власністю, доступу до неї, які склалися раніше, на попередніх етапах історії нашого суспільства, набувши якості традицій.

Візьмемо, наприклад, ті традиційні форми, що склалися в періоди, коли в суспільстві вирували революційні бурі або робились спроби змінити структуру власності на знаряддя й засоби виробництва під гаслами: «Грабуй нагробоване!» чи «Експропріюємо експропріаторів!». Згадаємо знамениті слова з «Маніфесту Комуністичної партії» К.Маркса і Ф.Енгельса: «Нехай пануючі класи здригаються перед Комуністичною Революцією. Пролетарям нема чого в ній втрачати, окрім своїх кайданів. Здобудуть же вони увесь світ. Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» [1, 459].

Як відомо, здобути увесь світ пролетаріату не довелося. Але у жовтні 1917 року його було проголошено хазяїном 1/6 частини землі. Було проголошено юридично, фактичним же хазяїном йому ще належало стати. Тоді захмелені від перемоги революціонери-професіонали, не кажучи вже про рядових, забитих у більшості своїй неписьменних або, у кращому випадку, малописьменних пролетарів, навіть уявити собі не могли, наскільки важким виявиться це постале перед ними завдання. Адже попередні хазяїни з їх досвідом, переданим попередніми поколіннями і збагаченим ними, з перемогою революції вже переставали бути такими. Між тим потреби людей, перебуваючи у розвитку, обумовлювали необхідність такого рівня організації матеріального виробництва і всього народного господарства, який ті, хто призначався на керівні посади міністрів, директорів заводів, фабрик і майстерень та інших структурних ланок буксуючого господарчого механізму забезпечити просто були не в змозі.

Не випадково, як підкреслює П.К.Ситник, «... перший «робітничо-селянський» уряд складався з панівних верств. Лише шестеро членів уряду за своїм соціальним походженням були із ремісників, селян, робітників. Але й серед них тільки П.Дибенко та О.Шляпников тривалий час були робітниками. Проте і Шляпников з вересня 1914 року перетворюється в професійного революціонера. Один Дибенко залишається простим матросом до самої Лютневої революції. У лютому 1917 року він обирається головою Центрабалту і вже в такому статусі обирається після Жовтневої революції наркомом. Цікаво й те, що на цій посаді він не втримався й півроку. Знову довелося починати майже з нуля: воєнком полку, командир батальйону і т.д. Ця історія променисто свідчить про кілька речей: 1) матросові, солдату, робітнику, селянину дуже складно обіймати керівні посади в державі, не маючи на те необхідної підготовки та навичок (навіть, якщо це дуже здібні люди), а тому диктатура пролетаріату могла здійснюватися лише руками «регентів», тобто партійною елітою, професійними революціонерами; 2) влада Рад з самого початку була фікцією, якою більшовицька партія прикривала свою диктатуру, на свій розсуд, вирішуючи всі проблеми, в тому числі й кадрові...» [2, 112].

Рішуче відкидаючи односторонній, метафізичний по своїй суті висновок цитованого автора про владу Рад, які, як це красномовно свідчить багаторічний досвід нашої вітчизняної історії, дійсно стали школою державного управління, школою господарювання, відіграли свою величезну роль в підготовці управлінських кадрів, ми в той же час значною мірою поділяємо його перший висновок. Дійсно, без відповідної підготовки, необхідного досвіду не може бути керівника будь-якого рангу, не може бути й хазяїна. І наша історія є також тому свідком. Ліквідація куркульства, до складу якого часто зараховувались і ті, хто до нього насправді не належав, означала собою знищення не лише експлуаторських елементів, але й вмілих, досвідчених хазяїв, які, володіючи власністю на знаряддя і засоби сільськогосподарського виробництва, успішно здійснювали його. І, треба визнати, що, одержавши ці знаряддя і засоби після розкуркульовання у колективну власність, колишні незаможні, біднота в своїй більшості не могли ними розпорядитися краще або хоча б на такому рівні як це робили попередні хазяїни.

По суті у даному випадку ми маємо справу з явищем, якщо не ідентичним, то дуже схожим на Пролеткульт, прибічники якого намагались створити нову пролетарську культуру, повністю відкинувши результати діяльності попередніх поколінь, так би мовити, з нічого, на голому місці. Проводячи розкуркульовання і здійснивши суцільну колективізацію сільського господарства, організатори соціалістичного будівництва на селі так і не змогли добитися того,

щоб всі колгоспники відчували себе господарями колективної сільськогосподарської власності. Їх почуття хазяїна у більшості своїй обмежувалась межами власних, присадибних ділянок, наполегливій роботі на яких вони віддавали свої сили, серця і душі. Сюди ж, у своє присадибне господарство, вони прагнули нести і все те, що вдавалось потягти з колгоспного двору. Саме цей зміст дехто з них і вкладав у слова популярної за радянських часів пісні: «И все вокруг колхозное, и все вокруг моё».

Звичайно, до числа такого роду «колективних господарів» ні в якому разі не можна відносити тих ентузіастів, які дійсно вірили в те, що колгосп це насправді найбільш прогресивна форма організації сільськогосподарського виробництва, якому належить майбутнє, віддаючи йому всі свої сили. Історії ще належить дати відповідь на питання: помилились вони чи все ж таки були праві. Однак їх, слід відзначити, була меншість. І були вони ентузіастами-ідеалістами, які вірили слову, що запало їм у душу, а не економістами, які спираються на розрахунки. До речі, у деяких справах вся наша сучасна держава іноді нагадує якийсь великий колгосп тих уже далеких часів історії колгоспного будівництва. За відповідальну державну справу нерідко беруться зовсім не готові до цього люди. Маскуючись гаслами любові до народу, душевної чистоти, чесності і справедливості, вони дбають в основному лише про те, як би урвати більший шмат від державного пирога собі, привласнити народне надбання і в такий спосіб досягти своєї основної мети, за ради якої вони, власно кажучи, і вчепилися у державне кермо.

Правда, і сьогодні не можна виключати можливості виникнення необхідності силового вилучення у власника знарядь і засобів виробництва, що юридично належать йому. Мова йде про випадки їх незаконного придбання за допомогою все тієї ж державної влади, крихкісті сучасного правового поля України, їх своєкорисного використання, яке приносить шкоду іншим людям, а то й суспільству в цілому, випадки, що караються у всіх цивілізованих країнах. Як кажуть, злодій, злочинець повинен сидіти в тюрмі або нести інше покарання. Однак досягнутий сьогодні рівень організації виробництва, рівень підготовки кадрів, кадровий потенціал дозволяють уникнути того, що після вилучення власності вона потрапить до рук зовсім некомпетентних людей, позбавлених необхідних якостей хазяїна і досвіду господарювання.

Як і в інших країнах, в Україні буде продовжуватись процес переходу знарядь і засобів виробництва від одного власника до іншого, буде продовжуватись процес зміни хазяїв. Але тепер все це має вестись у правовому полі, спираючись на закони. Здійснивши приватизацію засобів виробництва, проведена, як відомо, м'яко кажучи, не бездоганно, держава повинна мати можливість знов повернути певну їх частину, найбільш рентабельну або ж таку, що має

особливе значення з точки зору економічної чи воєнної безпеки, незалежності країни, перспективи у розв'язанні соціальних або інших проблем, суспільної користі. Такий підхід, крім всього іншого, дозволить шляхом продажу акцій підприємств, що повертаються у власність держави, значно розширити коло громадян, що мають доступ до цієї долі суспільного капіталу, залучаючи в такий спосіб і їх до господарювання.

Тут доречно зауважити, що акціонування капіталу, як уже давно відзначають дослідники, є проявом руху капіталістичного виробництва до колективних форм хазяйнування. Нагадаємо, що ще у 60-х роках минулого сторіччя американським економістом Г.Мінсом була розроблена теорія «колективного капіталізму». Автор її обґрунтовував, що відзначальними рисами сучасного стану капіталізму є зосередження виробництва на великих підприємствах, колективний характер праці і відокремлення власності на капітал від контролю над підприємствами, який переходить від акціонерів до менеджерів. «Ми, - зазначив Г.Мінс, - тепер маємо окремі корпоративні підприємства, які наймають сотні тисяч робітників, мають сотні тисяч акціонерів, використовують знаряддя виробництва на мільярди доларів, обслуговують мільйони покупців і контролюються однією управлінською групою. Це великі підприємницькі колективи, і система, що складається з них чи знаходиться під їх пануванням, цілком може бути названою «колективним капіталізмом» [2, 50-51].

В той час наші вітчизняні суспільствознавці угледіли в роботі Г.Мінса лише один з проявів «підступної» буржуазної теорії конвергенції і рішуче зарахували до числа антинаукових. Сьогодні ж ми змушені визнавати, що багато з того про, що говорилось в роботі американського економіста, знаходить свій прояв і в нашій сучасній українській дійсності. А якщо це так, то не гріх і нам інакше подивитись на положення, викладені в теорії «колективного капіталізму», беручи на озброєння ті з них, які перевірені і схвалені соціальною практикою.

Зрозуміло, що говорячи про систему акціонування як фактор залучення до нього громадян, що будуть мати доступ до економічного капіталу, його демократизацію, слід уникати простого копіювання західних форм. Необхідно шукати найбільш оптимальні вітчизняні варіанти, забезпечуючи прозорість акціонування, піклуватись постійно про вдосконалення системи його, надання їй більшої економічної обґрунтованості, планомірності й надійності для самих акціонерів, які, в силу відсутності в них необхідного досвіду, нерідко потрапляють у пастку олігархічних акул.

Заслуговують на увагу й інші форми власності, альтернативні приватній, про які в Україні останнім часом чомусь забувають. Думається, що такий підхід може й повинен сприяти формуванню в наших співгромадян почуття хазяїна своєї долі, стимулюючи в такий

спосіб і розвиток життєдіяльності. У розв'язанні цих питань важливу роль стимулюючого фактора покликана й гуманізація політичного капіталу. Свій прояв вона має одержати у розширенні демократичності управлінських рішень, що приймаються політичними суб'єктами як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Як відомо, стаття 5 Конституції України проголошує, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [3, 4]. На жаль, насправді, у дійсності безпосереднє здійснення народом влади в нашій країні обмежується в основному голосуванням під час проведення виборів чи то Президента, чи то народних депутатів до Верховної Ради, чи то до органів місцевого самоврядування. При цьому функції трудових колективів, що об'єднують більшу, найбільш активну самодіяльну частину українського народу, зводяться по суті справи лише до формального висування кандидатур, які можуть бути почутими і розглянуті конференціями, а згодом з'їздами політичних партій, а можуть так і залишитись непоміченими жодною з них. Адже первинні ланки партій формуються лише за місцем проживання людей і ні в якому разі не за місцем їхньої роботи, в трудових колективах. Навіть результати всеукраїнських референдумів, в яких безпосередньо виражається воля народу, і ті не мають прямої дії, а повинні ще розглядатись на сесії Верховної Ради.

Для того, щоб така можливість реалізувалась у дійсність, необхідно гуманізувати і процес законотворчості. Сьогодні, як правило, українські закони розробляються у кабінетній тиші і суб'єкт, здійснюючий це, хочемо ми того, чи ні, прагне задовольнити свій інтерес або ж інтерес тієї соціальної групи, до якої він належить. При цьому суспільний інтерес або зовсім не враховується, або ж відсувається на другий план. Між тим, саме він, суспільний інтерес, покликаний стимулювати оптимальний розвиток як самої діяльності, так і напрямок трансформації її форми, перехід до вищої форми, тобто до життєдіяльності.

Формуючись у якості складових інтересів різних індивідів і соціальних груп, різно-, а часто й протилежно спрямованих, суспільний інтерес реалізується у стійких, таких, що повторюються, одержали логічне обґрунтування своєї необхідності і тому набули несанкціоновану нормативність формах, способах, прийомах, методах діяльності, що склалися у суспільстві, тобто в традиціях. Вони-то, як ми переконані, традиції, що пройшли перевірку соціальною практикою, як раз і повинні лежати в основі законів, використовуватись у законотворчості.

До такого ж висновку підводить нас і відоме положення К.Маркса, висловлене класиком у «Капіталі»: «Якщо форма проіснувала протягом певного часу; вона укріплюється як звичай і

традиція і, в решті-решт санкціонується як позитивний закон» [4, 357]. Спираючись на традиції, законодавець, з одного боку, буде сприяти задоволенню суспільного інтересу, у руслі якого, як уже відзначалося, лежить перехід від теперішніх форм діяльності до життєдіяльності, а з другого боку, - буде більшою мірою гарантований у тому, що юридичні закони що приймаються ним, відповідатимуть об'єктивним законам, яким підпорядковане у своєму розвитку дане суспільство, а потому й людина як елементарна частка останнього, що має здатність до саморозвитку і самовдосконалення.

Такий вичерпно гуманістичний підхід до законотворчості буде, в свою чергу, сприяти гуманізації не лише політичного капіталу, але й інших структуроутворюючих суспільного капіталу. Дійсно. Керуючись суспільним інтересом, законотворень навряд чи відважиться пропонувати до прийняття законодавчі акти, які б відверто сприяли формуванню взаємної недовіри між людьми, ускладнювали визначення взаємних обов'язків і очікувань, формування і впровадження в практику найбільш придатних для індивідів соціальних норм, стояли на перепоні створенню об'єднань і асоціацій, що полегшують їх діяльність, тобто знижують уже досягнутий рівень гуманізації соціального капіталу. Також не сприйнятними для українського народу були законодавчі пропозиції, які б тією чи іншою мірою обмежували доступ трудящих, певних соціальних груп суспільства до накопиченого в ньому різними галузями науки ресурсу знань, культурних і моральних цінностей, які дозволяють громадянам України, об'єктивно оцінюючи її стан, визначати соціальну перспективу, забезпечувати моделювання своєї участі у суспільному виробництві, сприяючи в такий спосіб протіканню процесу самореалізації, саморозвитку. Об'єктивними ж показниками, які свідчатимуть про те, що цей процес носить поступальний характер, тобто критеріями прогресу його, будуть слугувати зростання екологічно безпечної долі у результатах суспільного виробництва, тобто у сукупному національному продукті і результатах праці окремої людини.

Говорячи про важливість стану соціального капіталу і законодавчих актів, спрямованих на його гуманізацію, для оптимізації становлення і розвитку життєдіяльності людини, ми в той же час визнаємо, що ці фактори створюють лише певну можливість. Реалізувати ж її у дійсність покликаний екологічно освічений і відповідним чином вихований суб'єкт.

Висновки

Процес становлення і оптимального розвитку життєдіяльності підпорядкований об'єктивній закономірності, у якості якої виступає взаємозв'язок між діяльністю і суспільним капіталом.

Зазначена закономірність не є чимось таким, що, виникнувши свого часу, надалі автоматично забезпечує оптимальне протікання процесу розвитку життєдіяльності. Останнє потребує враховувати конкретні соціальні умови і, перш за все, стан суспільного капіталу.

Сучасний стан суспільного капіталу України, що перебуває на етапі своєї трансформації, не відповідає потребам поступального розвитку життєдіяльності людини, обумовлюючи в такий спосіб його гуманізації, тобто використання об'єктивно існуючої можливості управлінського впливу на сукупний ресурс, створений діяльністю попередніх поколінь українського суспільства, який би, перебуваючи у користуванні діючих поколінь, більшою мірою орієнтувався на суспільний інтерес – досягнення добробуту кожною людиною, створюючи, в такий спосіб, необхідні передумови для гармонійного розвитку людської особистості, соціально значимих здібностей наших громадян. Основними напрямками гуманізації суспільного капіталу є: по-перше, гуманізація економічного капіталу шляхом вдосконалення структури власності на знаряддя і засоби виробництва, суттєвого розширення кола громадян України, що мають доступ до неї; по-друге, гуманізація політичного капіталу, що приймаються політичними суб'єктами як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, вдосконалення діючої системи законотворчості, що склалася в країні. Реалізація зазначених заходів, в свою чергу, позитивно впливаючи на гуманізацію соціального і духовного капіталів, а з ними і суспільного капіталу в цілому, буде сприяти оптимізації розвитку життєдіяльності як більш високому рівню діяльності людини.

Розмір статті дозволив нам лише окреслити деякі з основних питань взаємозв'язку суспільного капіталу і життєдіяльності людини. В той же час ми усвідомлюємо важливість цієї проблеми для визначення шляхів подальшого поступального розвитку останньої як умови суспільного прогресу. Вона, безумовно, потребує комплексного дослідження, співпраці філософів, економістів, соціологів, представників інших гуманітарних спеціальностей.

Перспективи подальшого наукового дослідження:

✓ детермінанти оптимізації гуманізації суспільного капіталу.

Джерела

1. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. Соч., Т.4. -С. 418-459.

2. Ситник П.К. Аналіз вихідних принципів соціально-політичного вчення марксизму: уроки історії (у пошуках сенсу людського життя та суспільного ідеалу): Монографія. - К.: НІСД, 1997. - 268 с.

3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. - К.: Україна, 1996. - 54 с.

4. Маркс К. Капитал. Том третій. - Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 25. - Ч. 2, С. 3-458.

Стаття надійшла 24.09.2007 р.